

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY-METODIK AXBOROTNOMASI

2024,2

ISSN 2520-2480
ISSN 2520-6990

6. Yo‘ldoshev J.G’., Usmonov S. Ilg’or pedagogik texnologiyalar.–T.: O‘qituvchi, 2004.
7. Sh.Sh.Olimov, Z.D. Hasanova "Application of pedagogical technologies in the educational process" -T.: "Science and Technology" Publishing House-2014; p.119
8. Hikmatovna, S.S., Shuxrataxadovich, R., Sadullaevna, A.S., Taxmina Saidovna, D., Nusratovna, M.Z. "Professional development of the teacher's personality in the system of secondary special vocational education", Annals of the Romanian Society for Cell Biology 25(2), c. 2946-2949, 2021.

YANGI O‘ZBEKISTON TA’LIMIDA O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Aslanova Nozima Xakimovna
Buxoro viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti, p.f.b.f.d. (PhD)
nozimaaslanova3gmail.com

Annotation. This article highlights the importance and methods of forming students' critical thinking skills in the educational process. These approaches help students to develop the skills to think independently, analyze evidence, and make logical decisions. The article offers to educators practical methods used in the formation of critical thinking.

Key words: analysis, critical thinking, modern, ability, decision, conclusion, logic, world, evaluation.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning ahamiyati va usullari yoritib berilgan. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarga mustaqil fikrlash, dalillarni tahlil qilish va mantiqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Maqola ta’lim beruvchilarga tanqidiy fikrlashni shakllantirishda qo‘llaniladigan amaliy usullar taklif qilinadi.

Kalit so‘zlar: tahlil, tanqidiy fikrlash, zamonaviy, qobiliyat, qaror, xulosa, mantiqiy, dunyo, baholash.

Kirish. Bugungi kunda Yangi O‘zbekistonda zamonaviy ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Tanqidiy fikrlash - bu o‘zaro bog’liq masalalarni chuqur tahlil qilish, muammolarni har tomonlama o‘rganish va asoslangan turli xulosalar chiqarish qobiliyati hisoblanadi. O‘quvchilarda bu ko‘nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati zamonaviy dunyoda tezkor qarorlar qabul qilish, murakkab vaziyatlarni boshqarish va mantiqiy fikrlash uchun zarurdir.

Tanqidiy fikrlash - axborotni tahlil qilish, baholash va asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyati ekan, bu jarayon kishidan ma'lumotlarni chuqur o‘rganishni, ularning ishonchliligini tekshirishni, turli manbalar va nuqtai nazarlarni

taqqoslashni talab qiladi. Tanqidiy fikrlash shaxsga muammolarni har tomonlama ko‘rib chiqish, xatolarni aniqlash va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya (Literature review). Tanqidiy fikrlashga oid adabiyotlar turli nazariy va amaliy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Ular o‘quvchilarga chuqurroq va mantiqiy fikrlashni o‘rgatishda samarali bo‘lib, turli nuqtai nazarlarni o‘rganish, dalillarni baholash va asoslangan qarorlar qabul qilish uchun qimmatli ko‘nikmalarni taklif etadi. Tanqidiy fikrlash mavzusiga bag‘ishlangan adabiyotlar tahlili ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan turli nazariyalar, metodlar va yondashuvlarni o‘rganishga imkon beradi. Jumladan, yunon faylasufi Suqrot (Suqrotona savol-javob), Richard Paul va Linda Elderlarning "Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life" asari tanqidiy fikrlashning asosiy tushunchalari va metodlarini o‘rganish uchun juda muhim ma’lumotlarni o‘zida aks ettirgan qo‘llanma hisoblanadi. Mualliflar tanqidiy fikrlashni hayotning barcha jabhalarida qo‘llash mumkin bo‘lgan amaliy ko‘nikma sifatida tasvirlashadi. Kitobda tanqidiy fikrlashning muhim jihatlari, jumladan, mantiqiy tahlil, dalillarni baholash va qaror qabul qilish jarayonlari keng yoritilgan. John Dewey o‘zining "How We Think" asarida tanqidiy fikrlashni ta’limda markaziy element sifatida tasvirlaydi va bu ko‘nikmalarni shakllantirishning zarurligini ta’kidlaydi. U tanqidiy fikrlashni o‘ziga xos tafakkur jarayoni sifatida ko‘rib chiqadi. Edward de Bono o‘zining "Six Thinking Hats"asarida tanqidiy fikrlash jarayonini soddalashtirish va turli burchaklardan yondashish uchun "olti shlyapa" texnikasini taklif qiladi. Har bir shlyapa o‘ziga xos fikrlash uslubini ifodalashi, bu esa muammolarni har tomonlama ko‘rib chiqishga yordam berishi ko‘zda tutiladi. Kitob pedagoglar va mutaxassislar tomonidan o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirishda keng qo‘llaniladi.

Tahlil va Natijalar (Analysis and Results). Tanqidiy fikrlash ko‘nikmasi kundalik hayotda, mehnat faoliyatida, qolaversa, ta'limda muhim hisoblanadi, chunki u insonni faktlar va dalillarga asoslanib, mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. Tanqidiy fikrlash odatda quyidagi qobiliyatlarni o‘z ichiga oladi:

Axborotni tahlil qilish: Ma'lumotlarni sinchkovlik bilan o‘rganish va ularning ahamiyatini aniqlash.

Dalillarni baholash: Dalillar va ma'lumotlarning ishonchliligini, mosligini va dolzarbligini aniqlash.

Xulosa chiqarish: Tahlil natijalariga asoslangan holda mantiqiy xulosalar chiqarish.

Muammolarni hal qilish: Tanqidiy fikrlash orqali muammolarni samarali va ijodiy yondashuv bilan hal qilish.

Tanqidiy fikrlash shaxsga ko‘r-ko‘rona ma'lumot qabul qilish o‘rniga, har qanday vaziyatga chuqurroq yondashish, har bir fikrga o‘z nuqtai nazari bilan qarash va o‘z fikrini mustaqil shakllantirish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlash o‘quvchilarga to‘g’ri va adolatli qarorlar qabul qilishga, muammolarni hal qilishda ijodiy yondashishga, har bi rma’lumotning ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlashga yordam beradi. O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun quyidagi usullarni qo‘llash mumkin:

Savol-javob usuli: O‘quvchilarni turli mavzular bo‘yicha ochiq va murakkab savol-javoblarlar bilan shug’ullantirish ularni o‘z fikrlarini asoslash va dalillar keltirishga undaydi.

Yunon faylasufi Suqrot tomonidan taklif etilgan savol-javob usulining asosiy maqsadi ta’lim oluvchilarga yoki suhbatdoshga savollar berish orqali bilimlarni chuqurlashtirish va shaxsiy fikrlarni shakllantirishga yordam berishdir. Suqrot usuli tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va mavzuni chuqurroq tushunishga erishish uchun qo‘llaniladi. Uning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Savollar orqali o‘rganish: Suqrot o‘z suhbatdoshlariga to‘g'ridan-to‘g'ri bilim berish o‘rniga, ularga savollar berib, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda aniqlashga undagan. Savollar yordamida suhbatdoshni o‘ylashga, o‘z pozitsiyasini qayta ko‘rib chiqishga va yangi xulosalar chiqarishga undaydi.

Fikrlarning tahlili va qayta ko‘rib chiqilishi: Suqrot savollar orqali suhbatdoshning fikrlarini tahlil qiladigan vaziyatni yaratadi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini qayta ko‘rib chiqishga, dalillarni tahlil qilishga va turli xil nuqtai nazarlar bo‘yicha o‘ylashga majbur bo‘lishadi.

Dialog asosida ta'lim: Suqrotona usuli monolog emas, balki dialogdan iborat. Bu jarayonda barcha ishtirokchilar faol bo‘lishi kerak. Suqrot savollari orqali suhbatdoshni o‘z bilimlari va e'tiqodlarini chuqurroq anglashga va ularni izohlashga jalb qiladi. Tahqidiy fikrlash jarayoni yanada jadallashadi.

Ziddiyatlarni aniqlash: Suqrot beradigan savollar ko‘pincha suhbatdoshning fikrlari yoki e'tiqodlaridagi ziddiyatlarni aniqlashga qaratilgan bo‘ladi. Bu ziddiyatlar orqali suhbatdoshni o‘ylashga va o‘z nuqtai nazarini qayta ko‘rib chiqishga majbur bo‘ladi.

Suqrotona savol-javob usulini ta'limda qo‘llash:

O‘qituvchi: O‘qituvchi o‘quvchilarga turli savollar berib, ularni mustaqil o‘ylashga undaydi. Masalan, muayyan mavzu bo‘yicha "Nima uchun bu muhim?", "Bu masala sizning fikringizcha qanday hal qilinishi kerak?", "Nega siz bu fikrga qo‘shilasiz?" kabi savollar beriladi.

O‘quvchi: O‘quvchilar savollarga javob berish orqali o‘z fikrlarini shakllantiradilar, o‘ylaydilar va o‘z pozitsiyalarini himoya qilishga harakat qiladilar. Bu jarayonda o‘quvchilar o‘z fikrlash uslublarini rivojlantiradilar va mavzuni chuqurroq o‘rganadilar.

Mavhum tushunchalarni o‘rganish: Suqrotona usul yordamida o‘qituvchi murakkab yoki mavhum tushunchalarni oddiy savollar yordamida o‘rganib chiqadi. Bu o‘quvchilarga murakkab tushunchalarni chuqurroq tushunishga va ularga tanqidiy yondashishga yordam beradi.

Suqrotona savol-javob usuli tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlash va ularni o‘z fikrlarini shakllantirishga undash uchun samarali usuldir. Bu yondashuv yordamida o‘quvchilar murakkab masalalarni chuqurroq tahlil qilishni, fikrlarni mantiqiy tartibga solishni va dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar.

Loyihaviy ta’lim: O‘quvchilarni loyihaviy ishlar orqali mustaqil izlanishga, axborotni yig’ish va tahlil qilishga, qandaydir muammoni hamkorlikdagi optimal yechimini topishga yo‘naltirish tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda yordam beradi.

Muhokama. Mutolaa (o‘qish) tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun ajoyib vositadir. Kitoblar va boshqa matnlarni o‘qish orqali o‘quvchi turli g'oyalar, fikrlar, masala va muammolar bilan tanishadi, bu esa o‘quvchida fikrlash qobiliyatini kengaytiradi. Mutolaa vositasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari quyidagilardan iborat:

O‘qish savodxonligi yoki darsdan tashqari badiiy adabiyot mutolaasidan so‘ng, "Nima uchun bu muhim?", "Muallif nimani nazarda tutgan?" kabi savollarni o‘zingizga berish. Bu savollar o‘qilgan matnni tahlil qilishga va muallifning fikrlash uslubini tushunishga yordam beradi.

Muallifning maqsadini aniqlash: Muallif nima sababdan bu mavzuni tanlaganini va qanday g'oyalarni yetkazmoqchi ekanini aniqlashga harakat qilish.

Turli nuqtai nazarlarni o‘rganish: Bir mavzuda turli mualliflar tomonidan yozilgan asarlarni muatolaa qilish orqali bir-biriga zid bo‘lgan fikrlarni solishtirish va tahlil qilish. Bu o‘quvchini masalaga har tomonlama qarashga o‘rgatadi.

Asar haqida yozma fikr bildirish: O‘qilgan asar haqida insho yozish, uni tahlil qilish yoki muhokama qilish tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi. Yozish orqali fikrlar tartibga solinib, ular mustahkamlanadi.

Munosabat bildirish va bahs-munozaralar tashkil qilish: Bahs va munozaralar o‘quvchilarni turli nuqtai nazarlarni o‘rganishga va o‘z fikrlarini himoya qilish, ekspert sifatida masalalarni turli nuqtai nazardan baholashga o‘rgatadi.

Muammoni yechish va tahlil qilish vazifalari: O‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni yechish topshirig’ini berish orqali ularni tahliliy va tanqidiy yondashishga o‘rgatish samarali usul hisoblanadi.

O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish ularning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini oshirishga, shuningdek, ularga kelajakda ijodiy va innovatsion yondashuvlarni qo‘llashda yordam beradi. Bu ko‘nikmalar ularni zamonaviy jamiyatda raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantiradi va murakkab vaziyatlarda samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Reccomendations). Ta’limda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim qismi hisoblanadi. O‘qituvchilar va ta’lim muassasalari bu ko‘nikmalarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratishi lozim. Bu esa o‘quvchilarni nafaqat bilimli, balki mantiqiy fikrlovchi, ijodiy va mustaqil shaxslar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Mutolaa tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Bu jarayon o‘qilgan matnlarni chuqur tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni o‘rganish va o‘z fikringizni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun muntazam ravishda o‘qish, mushohada qilish, muhokamalar, o‘ylash va bahs qilish kerak. Bu nafaqat o‘quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi, balki ularni yanada chuqur va mantiqiy fikrlovchi shaxsga aylantiradi.

O‘quvchilar bilan olib boriladigan tanqidiy fikrlashga oid ishlar turli nazariy va amaliy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Ular o‘quvchilarga chuqurroq va mantiqiy fikrlashni o‘rgatishda samarali bo‘lib, turli nuqtai nazarlarni o‘rganish, dalillarni baholash va asoslangan qarorlar qabul qilish uchun qimmatli ko‘nikmalarni egallashni nazarda tutadi. Dars jarayonida olib boriladigan metodik ishlar, tavsiyalar, interfaol mashqlar va qo‘llanmalar pedagoglar va mutaxassislar uchun tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim resurs hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Richard Paul va Linda Elder. (2022) "Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life".

2.John Dewey. "How We Think" (https://bef632.files.wordpress.com/2015/09/dewey-how-we-think.pdf)

3.Эдвард де Боно. (1992) Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas

4. Daniel Kahneman (2011). Thinking, Fast and Slow. Macmillan. ISBN 978-1-4299-6935-2 Retrieved April 8, 2012.

BO‘LG‘USI TARBIYACHILARDA PEDAGOGIK ETIKETNI SHAKLLANTIRISH-IJTIMOIY INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISHNING OMILI SIFATIDA

Ermatova Gulnoz Pirimovna
NavDPI, Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
ermatovagulnoz571@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim yo‘nalishlari talabalarda maktabgacha ta’lim tizimi pedagog xodimlarida kasbiy majburiyatlarini bajarish qoidalari, kasbiy standart, mahoratli pedagog, pedagogik etiket, boshqaruv etiketini, professionalizm, yuqori intellektual qobiliyat va axloqiy xislatlar, chuqur kasbiy bilimlarni, zaruriy kasbiy kompetensiyalarni, strategik boshqaruv, fundamental integrallashgan bilimlar, umumlashtirilgan ko‘nikmalar, pedagogik qobiliyatlar, shaxsiy va kasbiy muhim fazilatlar, madaniyatli va mahoratli, o‘z-o‘zini doimiy ravishda takomillashtirishga qaratilgan harakatlarni shakllantirish, kasbiylikni baholovchi mezonlar: obyektiv mezonlar, subyektiv mezonlar, samarali mezonlar pedagogning kasbiy mahorati jamiyatning ijtimoiy va pedagogik talablariga javob beradigan muayyan ta’lim tizimini aks ettiruvchi o‘zaro bog‘liq bo‘lgan turli xil tarkibiy qismlarning o‘ziga xos xususiyatlari pedagogik etiket haqida ma’lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Pedagogning kasbiy mahorati, umumiy madaniyat darajasi, psixologik va pedagogik kompetentsiya, maqsadlarni belgilash, maqsadlarga erishish qobiliyati, pedagogik fikrlash qobiliyati, ta’lim sohasida innovatsion faoliyatni amalga oshirish qobiliyati.

Аннотация: В данной статье рассматриваются направления дошкольного образования учащихся, правила выполнения профессиональных обязанностей педагогических кадров системы дошкольного образования, профессиональные стандарты, квалифицированные педагоги, педагогический этикет, управленческий этикет, профессионализм, высокие интеллектуальные способности и моральные качества, глубокие профессиональные знания, необходимые профессиональные компетенции, стратегический менеджмент, фундаментальные интегрированные знания, обобщенные умения, педагогические навыки, важные личностные и профессиональные качества, культурный и умелый, формирование действий, направленных на постоянное самосовершенствование, критерии оценки профессионализма: объективные критерии,